

PAIKAN POLITIIKAT

Hyvä elämä, ruokaa, talo, vaatteita, kunnollinen koulutus. Näillä seikoilla perustelee köyhä filippiiniläisisoäiti äidin poissaoloa pienelle tyttärensopojalleen Lukas Moodyssonin elokuvassa *Mammutti* (*Mammoth*, Ruotsi–Saksa–Tanska 2009). Pojan äiti työskentelee New Yorkissa varakkaan uraperheen lastenhoitajana mahdollistaakseen omille, kotiin jääneille lapsilleen paremman elintason ja tulevaisuuden. Ratkaisu on perusteltu, mutta syyllisyys ei hellitä. Tulevaisuuteen kohdistuvat satsaukset joutuvat puntariin nykyhetken olosuhteiden ja vaatimusten kanssa. Ruotsalainen Lukas Moodysson on omaleimainen elokuvantekijä, joka käsittelee elokuvissaan isoja yhteiskunnallisia aiheita. *Mammutissa* Moodysson yhdistää epämiellyttävät kysymykset riistokapitalismista ja globalisoituvasta hoivatyöstä koskettaviin tarinalinjoihin, Hollywood-tyyliseen tuotantoon ja kansainvälisesti tunnettujen tähtinäyttelijöiden (Gael García Bernal, Michelle Williams) loisteeseen.

Elokuvan ytimessä ovat syy- ja seuraussuhteiden sekä välillisten vaikutussuhteiden ketjut, joiden kautta maantieteellinen etäisyys muuttuu läheisyydeksi ja alueellinen eriarvoisuus toisiinsa kytköksissä olevien ihmisten väliseksi hyväksikäyttö- ja alistussuhteiksi. Elokuva muistuttaa – maantieteilijä Doreen Massey (2005) ajatusta mukailen – että maantieteelliset paikat ovat *tekemistä* pikemmin kuin *olemista*, *verbejä* pikemmin kuin *substantiiveja*. Ajatus nojaa relationaalisuuden periaatteeseen: maantieteelliset paikat ovat suhteessa toisiinsa talouden, ihmisten ja tavaroiden liikkeiden kautta. Ja kuten tilat (*spaces*), maantieteelliset paikat (*places*) ja niiden merkitykset ovat ihmisten sosiaalisen toiminnan muovaamia, prosessuaalisia ja historiallisesti muuttuvia. (Soja 1996.)

Yhteiskuntatieteistä media- ja viestinnätutkimukseen 2000-luvun alussa levinyt ”spatialinen käänne” on nostanut maantieteellisten paikkojen ja alueiden merkityksen mediavälitteisten virtuaalisten tilojen ja kanavien rinnalle (esim. Barnett 2003; Falkheimer & Jansson

¹ Wikipedia. Mammoth <[http://en.wikipedia.org/wiki/Mammoth_\(2009_film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Mammoth_(2009_film))> (linkki tarkistettu 20.11.2014).

2006; Nikunen & Eide 2011). Tässä tutkimussuuntauksessa keskeisiä kysymyksiä ovat olleet mediateknologioiden mahdollistamat tiedon liikkeet, monikulttuurisuus, demokratia ja kansalaisuus. Maantieteellisiä eroja koskevan ymmärryksen lisäämistä käsittelevässä kirjallisuudessa on kiinnitetty erityistä huomiota ei-fiktiivisiin mediagenreihin ja paikkojen visualisointiin dokumenteissa, kuvajournalismissa ja humanitäärisessä markkinointiviestinnässä (Rovisco 2013, 153).

Fiktiivisten lajityyppien potentiaaleista kirjoittavan Maria Roviscon (2013) mukaan juuri fiktioelokuvalla on erityinen kyky kuvata kohtauksia maantieteellisesti etäällä olevien toisten kanssa – ja generoita vakavaa julkista keskustelua aiheesta. Rovisco perustelee näkemystään fiktion edellyttämän mielikuvituksen merkityksellä: elokuvan katsoja kutsutaan identifioitumaan ja tuntemaan myötätuntoa tarinan hahmoja kohtaan ja suhteuttamaan hahmojen kokeman kärsimysten moraalisia ulottuvuuksia todellisessa elämässä vallitseviin olosuhteisiin. Fiktiivisistä hahmoista voi siis tulla yhtä todellisia kuin kipua, toivoa ja menestystä kokevat reaali maailman toimijat. (Mt., 154–155.)

Roviscon ”kosmopoliittiseksi” määrittelemä elokuva synnyttää diskursiivisen eettisen tilan, jossa elokuvan tekijät, katsojat ja kriitikot asettuvat yhteisen pöydän äärelle keskustelemaan ihmisarvosta, hyväksikäytöstä ja alueellisesta eriarvoisuudesta. Kosmopoliittinen elokuva voi täten toimia esteettisen elämyksen ohella eettis-poliittisena puheenvuorona, jossa maantieteellisesti etäällä sijaitsevan toisen (*distant other*) kärsimyksellä on väliä myös länsimaiselle elokuvayleisölle (Rovisco 2013, 153).

Moodyssonin elokuva ei kenties kaikilta osin istu Roviscon määritelmään kosmopoliittisesta elokuvasta, mutta elokuvan eettis-poliittinen viesti on joka tapauksessa vahva. Hollywood-tyylisen tuotantotavan ja nimekkäiden tähtinäyttelijöiden avulla hoivatyön globalisoitumisesta tehdään länsimainen ongelma – ei jotain, joka tapahtuu jossain toisaalla vaan jonka länsimaiset ihmiset itse, arkisella, vilpittömän hyvää tarkoittavalla toiminnallaan aiheuttavat. Elokuvan rinnakkaiset tarinalinjat kurkottavat dikotomioiden yli, osoittavat asioiden väliset suhteet, toimijoiden verkostot, syyn ja seurausten ketjun ja kärsimyksen kokemukset perustavasti toisiinsa kietoutuneina. Elokuva kytkee myös katsojan osaksi tätä ketjua. Tarinan empaattisen myötäeläjän vastuu rinnastuu silminnäköisen vastuuseen.

Moodyssonin elokuvaa on arvosteltu siitä, että se ei esitä suoranaista kritiikkiä tai etsi vaihtoehtoja länsimaiselle, kolmansien maiden riistoon perustavalle elämäntavalle. *Mammutti* onnistuu kuitenkin kuvaamaan juuri sitä mekanismia, jossa epäkohdat tunnustetaan ja niistä tunnetaan syyllisyyttä, mutta niitä vastaan ei jakseta, osata tai haluta taistella. Elokuva arvosteltiin myös siitä, että se suhtautuu misogyyneisesti ja kielteisesti perheellisiin naisiin työelämässä.¹ Pikemmin voisi väittää elokuvan osoittavan, että miehet (ja pojat) ovat paitsi globaalien sukupuolijärjestelmän hyväksikäyttäjiiä myös uhreja. Yksinkertaisten syyllisten osoittelemisten sijaan *Mammutti* muistuttaa, että globaalien talouden aikakaudella syyllisyys, huoli ja menetyksen pelko on yhteistä kaikille. Elokuva ei jätä rauhaan, sillä yksinkertaisia ratkaisuja tarinalinjojen kuvaamiin ongelmiin ei ole. Samaan aikaan eettisesti ja ihmisarvoisesti kestävä toiminnan malli on kaikkien nähtävissä – ja

nimenomaan länsimaisten, varakkaiden ihmisten valittavissa.

Mammutti on esimerkki elokuvan poliittisesta potentiaalista. Elokuvat voivat kurottaa itsensä ulkopuolelle, maailmaan, josta ne kertovat. Samalla tarjoutuu mahdollisuus maailmankuvan avartumiseen, toisin katsomiseen ja maantieteelliseen mielikuvitteluun. Entä jos Mannerheim olisikin ollut afrikkalainen? Mitä jos Eurooppa olisikin köyhä kehitysalue, josta ihmiset pakenisivat henkensä kaupalla pakoon paremman elämän toivossa?

Tämän *Lähikuvan* numeron teemana ovat elokuvien luomat maantieteelliset, alueelliset ja mentaaliset paikat. Kokonaisuuden avaa uskontotieteilijä Jere Kyyrö, joka tarttuu vuonna 2012 Suomessa kuohutaneeseen mediatapaukseen: Erkko Lyytisen johtaman tuotantotiimin Keniassa teettämään elokuvaan Carl Gustav Mannerheimin elämästä. *Suomen marsalkka* -elokuvan tavoitteena oli purkaa Mannerheimmyyttiä kuvaamalla Mannerheimin elämäntarina kenialaisin silmin. Kyyrö kartoittaa elokuvahankkeen lähtökohtia, tuotantotapaa ja sitä ympäröivää mediajulkisuutta toiseuden ja ritualisaation käsitteiden avulla. Kyyrön analyysissä esiin nousevat sijaisrasismin ja sijaisloukkaantujan käsitteet ovat käyttökelpoisia välineitä ajankohtaiseen, monikulttuurisuutta mediajulkisuudessa koskevaan keskusteluun.

Laura Saloluoma soveltaa artikkelissaan Doreen Massey'n ajatuksia vaihtoehtoisesta maantieteellisestä mielikuvituksesta beniniläissyntyisen Sylvestre Amoussoun tulevaisuuteen sijoittuvaan tieteiselokuvaan *Africa Paradis* (2006). Elokuva kääntää muuttoliikkeisiin liittyvät asetelmat pääläelleen. Eurooppa on rappiolla, eurooppalaiset elintaso-pakolaiset työskentelevät Afrikassa paikallisen väestön kaihtamissa työtehtävissä ja valkoihoisiin kohdistuva rasismi rehoittaa. Elokuva haastaa vakiintuneita paikkakäsityksiä ja tulee kritisoineeksi myös globalisaatioon liittyviä, ylijärjaisuutta ja rajattomuutta korostavia puhetapoja.

Ilona Hongisto, Kaisu Hynnä ja Annu Suvanto lähestyvät artikkelissaan paikan politiikkaa elokuvien kansainvälisen levityksen näkökulmasta. Artikkelin tapausesimerkkeinä toimivat baltialaiset elokuvat eurooppalaisilla dokumenttielokuvafestivaaleilla. Festivaalit ovat paikkoja, joissa neuvotellaan rahoituksen ja tuotantoyhteistyön ohella elokuvien aiheista ja ilmaisukeinoista, ja määritellään samalla uusiksi myös eurooppalaisuuden kriteereitä. Etsiessään kansainvälistä rahoitusta Baltian maiden kaltaisista maista tulevat ohjaajat ja tuottajat joutuvat suhteuttamaan visionsa yleiseurooppalaisiin käsityksiin Baltiasta. Kirjoittajat näkevät asetelmassa haasteita mutta myös mahdollisuuksia hedelmälliseen ristivetoon eurooppalaisen dokumenttielokuvatuotannon alueella.

Myös Niina Oisalon artikkelissa tutkitaan dokumenttielokuvaa. Oisalo tarkastelee maahanmuuttoa käsitteleviä dokumenttielokuvia *Ghost* (Suomi 2009) ja *Naapurit* (Suomi 2013) maahanmuuttoon kuuluvan rajalla olemisen ja välitilan kokemuksen kuvauksina. Elokuvat tarjoavat mahdollisuuden katsoa ja tulla katsotuksi. Asetelma luo eettisen suhteen, jossa katsoja tulee tietoiseksi omasta katsomisestaan ja omasta asemoitumisestaan suhteessa elokuvien henkilöihin. Kosmopoliittisuus ei ole niinkään elokuvien sisällöllinen ominaisuus kuin katsojakokemuksen efekti, Oisalo kirjoittaa.

Niina Myllyksen artikkelin myötä palataan takaisin fiktion: paikan ja tilan identiteetteihin maailmanlaajuista menestystä saavuttaneessa, amerikkalaisen HBO-yhtiön tuottamassa *Langalla*-televisiosarjassa (*The Wire*, USA 2002–2008). Baltimoren kurjistuvaan teollisuuskaupunkiin sijoittuva sarja kuvaa kaupunkitilojen ja kadunkulmien välille rakentuvia eroja ja identiteettejä. Myllyksen mukaan sarja kuvaa erityisen onnistuneesti sitä, kuinka urbaanit tilat ymmärretään sosiaalisesti ja kulttuurisesti merkittäviksi. Tunne omasta identiteetistä ja paikkaan kuulumisesta voi liittyä kansallisvaltioiden sijaan kortteleiden, kadunkulmien ja kaupunginosien muodostamaan maantieteeseen.

* * * *

Myös tieteellisten lehtien julkaisemiseen liittyy maantieteellisiä, materiaalisia ja tilallisia reunaehtoja. Yliopistojen tarjoamat työtilat, tietokoneet, tulostimet ja tietoliikenneyhteydet ovat tieteellisen julkaisutoiminnan perusedellytyksiä. Lehtien taittovedoksia tulostellaan ainelaitosten tarpeisiin tarkoitettulle paperille usein enemmän tai vähemmän ääneen lausumattoman sopimuksen mukaisesti. Tiedelehdet eivät Suomessa ole osa yliopistojen ainelaitosten ja yksiköiden strategista toimintaa. Tiedejulkaisemisen hyveisiin on päinvastoin laskettu lehtien itsenäisyys ja riippumattomuus yliopistoinstituutiosta. Samaan aikaan *Lähikuovan* kaltaiset, pienten yhdistysten julkaisemat tutkimuslehdet, joita toimitetaan jatkuvasti supistuvilla resursseilla, tarjoavat tutkijoille suomenkielisen julkaisualustan ja tuottavat tulosta, johon yliopistojen yksiköiden ja ainelaitosten rahoituksen jakautuminen uudessa rahoitusmallissa perustuu. Sama ristiriita pätee lehtien toimitustyöhön. Toimittaminen on useimmiten määräaikaisissa työsuhteissa olevien jatko-opiskelijoiden, tuntiopettajien ja tutkijoiden työajallaan puolisallaa harjoittamaa harrastustoimintaa. Olisi aika tunnustaa tiedelehdet osaksi yliopistojen tuloksellista toimintaa, ja tunnustaa niihin liittyvä vastuullinen, vaativa ja pitkäjänteistä sitoutumista edellyttävä työ.

Vaikka *Lähikuva* on usein luonnehdittu turkulaiseksi, toimituskunnan kokoonpano on vuosikymmenien ajan perustunut niin tieteelliseen kuin maantieteelliseen laaja-alaisuuteen. Toimituskunnan kokoontumisten edellyttämä säännöllinen junamatkailu yliopistokaupungista toiseen on auttanut pitämään radanvarresta avautuvan maiseman ja paikkoihin liittyvät realiteetit visusti mielessä. Päätoimittajuuteni päättyessä haluan kiittää kansani työskennelleitä ihmisiä: kirjoittajia, vertaisarvioitsijoita, entisiä ja nykyisiä toimituskuntalaisia, toimitussihteereitä, päätoimittajia, taittajia ja yhdistyssihiteeriä sekä tutkijakollegoita, jotka aikanaan houkuttelivat tuoreen jatko-opiskelijan mukaan lehden toimituskuntaan. Teidän ansiostanne ja teidän kanssanne olen saanut 11 vuoden ajan olla tekemässä lehteä, jonka jokaisesta ilmestyneestä numerosta olen ollut suunnattoman ylpeä.

Tampereella 26.11.2014

Laura Saarenmaa

Kirjallisuus

Barnett, Clive (2003) *Culture and Democracy: Media, Space and Representation*. Edinburgh University Press.

Eide, Elisabeth & Nikunen, Kaarina (2011) (toim.) *Media in Motion. Cultural Complexity and Migration in the Nordic Region*. Farnham: Ashgate.

Falkheimer, Jesper & Jansson, André (2006) *Geographies of Communication: Spatial Turn in Media studies*. Göteborg: Nordicom.

Massey, Doreen (2005) *For Space*. London: Sage.

Rovisco, Maria (2013) "Towards a Cosmopolitan Cinema: Understanding the Connection Between Borders, Mobility and Cosmopolitanism in the Fiction Film". *Mobilities* 8:1, 148–165.

Soja, Edward W. (1996) *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Cambridge: Blackwell.